

УДК 81.001.36+81'373.7=112.2+161.2

Л. О. Ковальчук

СИХРОННЕ ПОРІВНЯННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕТОМ DIE NASE / НІС У СТРУКТУРНО- ГРАМАТИЧНОМУ ПЛАНІ

Ковальчук Л. О. Синхронне порівняння фразеологізмів із компонентом die Nase/nic у структурно-граматичному плані.

У статті проаналізовано синхронне порівняння фразеологізмів із компонентом die Nase/nic у структурно-граматичному плані на матеріалах української та німецької літератури. Визначено, що різниця фразеологізмів з компонентом die Nase/nic в українській та німецькій мовах в значній мірі виявляється в наборі, семантиці і вживаності окремих елементів структурних схем – лексико-граматичних моделей.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, структурно-граматичний план, die Nase/nic.

Ковальчук Л. О. Синхронное сравнение фразеологизмов с компонентом die Nase/nos в структурно грамматическом плане.

В статье проанализировано синхронное сравнение фразеологизмов с компонентом die Nase/nos в структурно грамматическом плане на материалах украинской и немецкой литературы. Определенно, что разница фразеологизмов с компонентом die Nase/nos в украинском и немецком языках в значительной степени оказывается в наборе, семантике и употребительности отдельных элементов структурных схем – лексико-грамматических моделей.

Ключевые слова: фразеологические единицы, структурно- грамматический план, die Nase/nos.

Kovalchuk L. O. I ynchronous comparing of the phraseological idioms with the component “nose” by structurally grammatical plan

Based on the analyses of the phraseological idioms in Ukrainian and German literature, the article deals with synchronous comparing of the phraseological units with the component “nose” by structurally grammatical plan. It is defined that the difference between idioms with the component die Nase/nose in Ukrainian and English languages are shown largely in the composition, semantics and usage of some elements of structural schemes that is lexical and grammatical patterns.

Key words: phraseology units, structurally grammatical plan, die Nase.

У словниковому складі німецької та української мов фразеологізми займають особливе місце. Саме вони, на відміну від лексичних мовних засобів, у більш яскравій мовній формі відображають дух народу, його ментальність. Їх специфічна структура викликає зацікавленість ряду науковців та вимагає глибокого структурного аналізу. Дослідження саме соматичних фразеологічних одиниць на сучасному етапі стає дедалі актуальнішим, оскільки на даний час назріла теоретична і практична потреба в зіставленні конкретних мовних одиниць.

Вивченню особливостей фразеологічних одиниць в німецькій та українській мовах приділили увагу такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як Т. Арбекова, В. Білоноженко, В. Гаврись, І. Гнатюк, О. Важеніна, А. Куцева, В. Виноградов, Р. Зорівчак, І. Корунець, Б. Ларін, А. Райхштейн, І. Тараба та ін.

Мета нашого дослідження – синхронне порівняння фразеологізмів із компонентом die Nase/ніс у структурно-граматичному плані. Вибір названого компонента не випадковий і зумовлений широкою частотністю вживання у фразеології порівнюваних мов. На нашу думку, синхронне порівняння фразеологізмів дає змогу висвітлити суттєві міжмовні відмінності та подібності.

Термін фразеологічна одиниця, уведений В. Виноградовим, мав використовуватися для позначення тих сполук, які не утворюються в процесі мовлення, а відтворюються за традицією [4, с. 59–62]. На думку Б. Ларіна, фразеологічні одиниці – стійкі словосполуки, які характеризуються втратою первісних реалій і появою нового метафоричного значення [10].

С. Гаврін підкреслює: «Фразеологічна одиниця – це відтворювана загальноновживана мовна одиниця, цілісна за своїм значенням і складена з двох і більше повнозначних слів» [1, с. 54–59].

Структурно-граматична організація фразеологічних одиниць надзвичайно різноманітна, проте слова в них пов'язані за правилами граматики й усталені звороти мають структурні відповідники серед вільних сполучень слів. За структурно-граматичним оформленням виділяють дві основні групи фразеологічних одиниць: фразеологічні одиниці, співвідносні із словосполученням і фразеологічні одиниці, співвідносні із реченням. У нашому дослідженні акцентується увага на фразеологічні одиниці, співвідносні із словосполученнями.

Зауважимо, що фразеологічні одиниці можна класифікувати відповідно до способів творення, ступеня мотивації, структури, належності до певної частини мови. А. Кунін класифікує ФО відповідно до способу їх творення. Він виділяє первинні та вторинні способи творення фразеологічних одиниць [9, с. 22–24].

Інший дослідник І. Корунець схиляється до класифікації, що пов'язана з частинами мови, до яких належать компоненти ФО. Він розподіляє фразеологізми за масштабом використання [8, с. 71–74].

В. Виноградов пропонує синхронну класифікацію, що ґрунтується на відношеннях між значенням загалом та значенням складових частин [5, с. 45–46]. Запропонована дослідником класифікація відіграла важливу роль у розробці теоретичних питань фразеології, розкрила механізм утворення фразеологічного значення. Ця класифікація глибоко увійшла у фразеологічну науку, дістала широке визнання і стала придатною не тільки для вітчизняної науки.

При синхронному зіставленні фразеологізмів слід звернути увагу на структурну вторинність фразеологічних одиниць, що складаються з лексем та синтаксичних схем, яка змушує враховувати їх при порівнянні особливостей первинних систем – лексичної та граматичної; а також специфіку мов та ФО через їх неспорідненість і значні відмінності у структурі [12, с. 34].

Дослідження засвідчило, що за структурою всі фразеологічні звороти в порівнюваних мовах можна розділити на три групи:

- 1) стійкі фрази – ФО, еквівалентні вільним реченням та предикативним сполученням слів [6, с. 5];
- 2) фраземи – ФО, еквівалентні значенню слова, а за формою – вільні сполучення слів [6, с. 5];
- 3) фразеологічні одиниці, які являють собою поєднання службового і повнозначного слів [13].

До першої з них належать моделі, спільні для обох мов, зокрема:

1) прийменник/іменник, іменник/прийменник:

– (immer) der Nase nach – прямо (перед собою). «Ja» meinte Otto Wild, «aber quer über Feld kannst du nicht stolpern, immer der Nase nach mußt schon sehn, auf Wegen zu bleiben» (A. Zweig);

– vor die Nase – під самий ніс. ...Was hättest du mit so einem Strolch gemacht, wenn der mit seinem Fallschirm dir direkt vor die Nase gefallen wäre? (E. Weiner);

2) займенник/іменник/прикметник:

– alle Nasen lang (тж. Jede Nase lang) – раз у раз, щохвилини, щогодини. Alle Nasen lang läuft Bienkopp, dem Bepflüger der Zukunft, jetzt Rosekatrin Senf über den Weg. Sie spart nicht mit Feuerblicken und Freundlichkeiten (E. Strittmatter).

Ця структурна модель за кількістю ФО набагато чисельніша в українській мові, на відміну від німецької.

3) прийменник/іменник:

– pro Nase – з носа (з однієї людини, з кожного). Masche schüttelt den Kopf. «Zehn Mark pro Nase, das andere bezahlt die Kirchenkasse» (H. Jobst).

Цей інваріант і в українській, і в німецькій мовах реалізується у відносно невеликій кількості варіантів.

4) прийменник/іменник/дієслово:

– durch die Nase reden – говорити в ніс, гугнявити;

– die Nase hangenlassen – похнюпити носа, занести духом, зажуритися;

– die Nase rümpfen (або ziehen, verziehen, kraus ziehen, krausen) презирливо кривитися, робити незадоволену міну.

5) іменник/прийменник/дієслово:

– eine Nase aus etw. Lassen – не втручатися в що-н.

– die (або seine) Nase in etw. Stecken – уткнутися носом, уткнути ніс у що-н. Jetzt steck doch endlich mal die Nase in dein Englischbuch! Denkst du, du lernst das im Schlaf? «Natürlich, wenn man die Nase immer im Herbarium stecken hat», lächelt der Führer... (G. Enderlein).

Подана вище модель не є поширеною як в німецькій, так і в українській мовах.

Як бачимо, значення ФО цієї моделі в обох мовах співвідносяться. У названих ФО і структура, і значення однаково у двох мовах. Їх кількість найменша.

Другу групу утворюють відмінні за своєю структурною будовою моделі двох мов, які функціонують лише в одній із них. Так, для німецької мови характерні наступні структурно-граматичні моделі:

1) (займенник)прийменник/прикметник/іменник/дієслово:

– mit langer Nase abziehen – залишитися з носом.

2) (неозн. Артикль) прикметник /іменник /дієслово:

– eine ellenlange (або tüchtige) Nase bekommen (або kriegen) – дістати (сувору) нагінку;

– eine (richtige або gute, feine) Nase haben (für etw.) розм. мати чуття (на що-н.). ...er hat nicht nur eine Nase für die Dinge, die unser Blatt interessieren, er kann auch schreiben. (W. Steinberg) Melchior Bender hat auch im Frieden eine unglaublich gute Nase, sagt ihr eigener Chef immer wieder... (A. Seghers).

– verliebte Nasenlöcher machen – поїдати очима (що-н., кого-н.).

Семантика дієслова означає отримання або володіння ким-, чим-небудь.

3) займенник/(артикль) іменник/дієслово:

– sich (D) die Nase begießen – випити, промочити горло. Einmal am Tag muß er ins Wirtshaus und sich die Nase begießen (W. Friederich);

– j-m eine Nase drehen (тж. J-m eine або eine lange Nase machen) – наставити носа кому-н., залишити з носом кого-н., обдурити кого-н.

2. показу...die Tür steht halb auf, ...und da seh ich, wie sie ihm eine Nase dreht und die Zungenspitze raussteckt... (Th. Fontane)

– j-m etw. An der Nase ansehen – бачити по чієму-н. носу, по виразу обличчя (чого він хоче). «Ich bleibe – oder willst du mich verhaften?» Er sah es dem ändern an der Nase an, daß er das nicht konnte (H. Fallada);

– j-n an der Nase (herum)führen (або herumziehen) – водити за ніс, обдурювати кого-н. Der Dürre verstand plötzlich, daß ihn das Weib an der Nase geführt hatte (A. Seghers)

– j-m etw. Auf die Nase binden – посвячувати кого-н. в те, про що йому не слід знати. Er brauchte dem Buchhalter ja nicht auf die Nase zu binden, daß er schon eine Streife bis fast zur Bezirkstadt, bis weit über die Kreisgrenze hinaus geschickt hatte (E. Klein);

– j-m eins auf die Nase geben (або setzen) – ставити кого-н. на своє місце, приструнчувати кого-н. Dann hab ich ihm eins auf die Nase gesetzt, daß er sich nie mehr mit mir prügeln wollte... (E. Neutsch);

– j-m auf der Nase herumtanzen – сукати мотузки з кого-н.; знущатися з кого-н. Wenn ich dich schon hör' mit deiner Partei. Alles Heinis, alles Heinis, lassen sich von den Fachleuten auf der Nase

rumtanzen (E. Claudius);

– j-m etw. Aus der Nase ziehen – вивідувати в кого-н. що-н. «Dann laß dir doch nicht jedes Wort aus der Nase ziehen!» rief Frau. «Gut. Er ist... vielleicht ist er bei der Mieke» (K. Wurzbberger);

– j-n mit der Nase drücken (або stoßen) auf etw. (A) – ткнути носом кого-н. у що-н. Natürlich, du gußeiserner Satan, dachte ich ärgerlich, oder meinst du, ich stoße dich mit der Nase drauf? (E. M. Remarque);

– j-m etw. Unter die Nase halten – тикати під ніс кому-н. що-н.;

– j-m etw. Unter die Nase reiben – тикати кого-н. носом у що-н.; утовкмачувати кому-н. що-н. Jetzt kriegte er alles das unter die Nase gerieben, was er an Unsinnigem angestellt hatte (R. Strahl);

– j-m j-n vor die Nase setzen – поставити кого-н. начальником над ким-н. Ihn dem Bruhn vor die Nase zu setzen... würde im Interesse der Arbeit das Bekömmlichste sein (H. Fallada);

– j-m etw. Vor der Nase wegnehmen (або wegfangen, wegschnappen) – вихопити, забрати, потягти що-н. у кого-н. з-під носа. Und jedenfalls hättest du mir das Kompliment nicht vor der Nase wegnehmen dürfen, denn es gebührt natürlich dir... (Th. Mann);

– j-m um eine Nasenlänge voraus sein – трохи випередити кого-н. Er hielt gerade seinen Hut in der Hand, als ihm Frau Klowski und ihr Begleiter gemeldet wurden. Und dann erfuhr er, daß Torsten ihm um eine Nasenlänge voraus war... (H. Beck);

– j-m etw. An der Nasenspitze ansehen (anmerken) – бачити що-н. по чієму-н. носу, по чіїх-н. очах. Dir sieht man es ja an der Nasenspitze an, daß du ein ganzer Kerl bist (M. Zimmering);

– sich mit eigener Nase überzeugen von etw. – переконатися в чому-н. на власні очі. Jedermann wußte das, es stand im Reiseführer, und die Fremden kamen in den Schloßhof, um sich mit eigener Nase davon zu überzeugen (Th. Mann);

– sich (D) eine unter die Nase stecken – всунути в зуби сигару, запалити сигару;

– auf die Nase fallen mit etw. – зазнати краху, невдачі з чим-н. Obgleich er ihr so heftig auf die Nase gefallen war, dass er sich momentan nicht traute, ihr unter die Augen zu kommen (R. Strahl);

– auf der Nase liegen – лежати крижем (бути хворим).

Дослідження показало, що найчисельнішою як в українській, так і в німецькій мовах є третя група – займенник + (артикль) іменник + дієслово.

Іншу групу становлять ФО зі структурою речень. У німецькій мові з точки зору структурних характеристик речення ми дослідили наступну модель: іменник/дієслово/другорядні члени речення:

– die Nase wird dir aus dem Gesicht fallen – у тебе очі полізуть на лоб. ...dir wird noch die Nase aus dem Gesicht fallen, wenn du meinen «Herkules» erst in Vollendung siehst. (F. Wolf);

– deine Nase gefällt mir – ти мені подобаєшся. Und wenn das alles gut gegangen ist und, die Hauptsache, Ihre Nase gefällt dem Jauch, dann bekommen Sie eine Aushilfe. (H. Fallada).

Отже, різниця фразеологізмів з компонентом die Nase/ніс в українській та німецькій мовах значною мірою виявляється в наборі, семантиці і вживаності окремих елементів структурних схем – лексико-граматичних класів слів у певних морфологічних формах.

Зауважимо, що в українській мові більш чітко виражена межа між прикметниками та прислівниками; особливі морфологічні форми утворюють дієприслівники; специфічна відносно німецької мови морфологічна категорія дієслівного виду. У німецькій мові, на відміну від української, іменник має спеціальний граматичний супровідник – артикль; часто іменник виступає з прийменником. Виявлено, що німецький називний, давальний та знахідний відмінки мають більш широку сферу використання, ніж відповідні українські відмінки.

Під час дослідження з'ясовано, що іншим істотним фактором міжмовних структурно-граматичних відмінностей є розбіжності в наборі, семантиці, використанні і значущості засобів синтаксису – службових слів: специфічне для української мови відносно вільне варіювання порядку слів в атрибутивному словосполученні. Для української фразеології не є типовими сполучення дієслова з прислівником, проте в німецькій мові фразеологічні одиниці такої структури часто вживаються.

Література

1. Арбекова Т. И. Лексикология английского языка [учебное пособие для II – III курсов] / Т. И. Арбекова. – М. : Высшая школа, 1997. – 240 с.
2. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1989. – 153 с.
3. Важеніна О. Фразеологізми з соматичним компонентом: семантичний та етнокультурологічний аспекти / О. Важеніна, А. Куцева // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 28. – Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010. – С. 23–34.
4. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М., 1977. – 254 с.

5. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов. – М., 1986. – 342 с.
6. Гаврись В. І. Сталі сполучення у німецькій мові (походження та вживання) / В. І. Гаврись. – К. : Радянська школа, 1971 – 247 с.
7. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 174 с.
8. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов : [навч. Посібник] / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 458 с.
9. Кунин А. В. Английская фразеологія / А. В. Кунин. – М., 1990. – 276 с.
10. Ларін Б. О. Фразеологія та лексикографія / Б. О. Ларін. – К. : Наукова думка, 1989. – 307 с.
11. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. : В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
12. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии : [учебное пособие] / А. Д. Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980 – 143 с.
13. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / [за заг. Ред. Білодіда І. К.]. – К. : Наукова думка, 1973 – С. 150–177.
14. Тараба І. О. Соматичний код німецьких фразеологізмів (на прикладі соматизму «die Hand») / І. О. Тараба // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка (49), 2010. – С. 212–217.
15. Gawris W. I. Deutsch-ukrainisches phraseologisches Wörterbuch in zwei Bänden / W. I. Gawris, O. P. Prorotschenko. – Kiew “Radjanska Schkola”, 1981.
16. Duden in zwölf Bänden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. 4., neubearbeitete Auflage. – Dudenverlag. – Band 7. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich, 2007. – 969 S.
17. Duden in zwölf Bänden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage. – Dudenverlag. – Band
18. Friederich W. Moderne deutsche Idiomatik. Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen. Max Hueber Verlag. München, 1976. – 565 S.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2012 р.